

PETER

Fordította
Marsó Paula

SZENDY

Képökológia

TYPOTEX

A könyv megjelenését a kiadói program keretében
a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

Nemzeti
Kulturális
Alap

Cet ouvrage a bénéficié du soutien des programmes d'aide
la traduction d'ouvrages français en langues étrangères de CNL.

*Cet ouvrage, publié dans le cadre du Programme d'aide à la publication (P.A.P.)
Kosztolányi, a bénéficié du soutien de l'Institut français en Hongrie.*

Ez a mű a Magyarországi Francia Intézet támogatásával a Kosztolányi
Könyvtámogatási Program (P.A.P.) keretében jelent meg.

A fordítás alapjául szolgáló mű:
Peter Szendy: *Pour une écologie des images.*
© 2021 by Les Editions de Minuit

Hungarian translation © Marsó Paula, 2026
Hungarian edition © Typotex, Budapest, 2026
Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

A fordítást az eredetivel egybevetette: Csordás Gábor

ISBN 978 963 493 350 2

ISSN 1787-3444

Képfilozófiák

TARTALOM

ELŐJÁTÉK (*Kinszki Imre emlékének*) / 7

EGY NEM EMBERI IKONÓMIA FELÉ / 17

Árnyékvadászat 20 / *Ember nélküli transzképek* 29 /

Képek ökológiája: elvetélt gondolat? 37 / *Az ikonogenezis micéliuma* 41 / *Évmilliókon át rajzolni* 47 / *A kép mutációi* 51 /

Egy radikális heterokronia felé 58 / *Egy tiszta különbség* 62

KÖZJÁTÉK:

A LASSÍTOTT FELVÉTEL VÉLETLENÉRŐL / 71

UNIVERZÁLIS LÉPTÉKŰ IKONÓMIA / 77

Láthatóvá tenni: az ikonómiai ráfordítás 80 /

Képek áradása 86 / *Léghajók, galambok, műhold* 91 /

Általános forgalmi torlódás 97 / *A látóhatáron túl* 103

A képek forrása / 111

ELŐJÁTÉK

(Kinszki Imre emlékének)

Kinszki Imre nagybátyámról szeretnék megemlékezni feljegyzéseimben.¹

Imre bácsi, anyám a mai napig így emlegeti őt.

Időnként felmerül bennem, hogy *Imre bácsi* vajon mit gondolna a közösségi médiában kipoztolt milliónyi, milliárdnyi fotóról, vagyis a fotografikus képek létmódjában bekövetkezett hallatlan és mérhetetlen léptékváltásról.

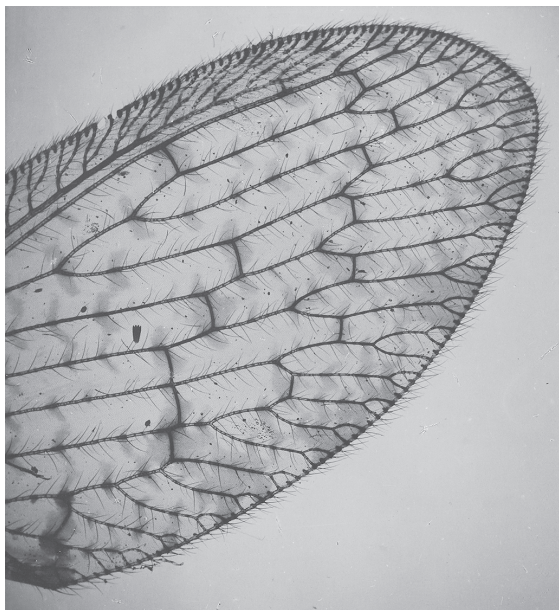
- 1 A könyv alapgondolata Emmanuel Alloával és Marta Ponsával folytatott beszélgetéseim hozadékaként, a *Le Supermarché des images* [A képek szupermarketje] című kiállítás apropóján keletkezett, amelyet a párizsi Jeu de Paume fotó- és médiaművészeti központ meghívására rendeztem 2020 februárja és júniusa között. Vázlata megjelent a kiállítás katalógusának bevezető szövegeként (*Voiries du visible, économies de l'ombre* [A láthatóság úthálózatai, az árnyék ikonómiái], Gallimard – Jeu de Paume, 2020). Előadásként elhangzott a kiállítást lezáró *Vers une écologie des images* [Egy képökológia felé] konferencián. „A lassított felvétel véletlenéről” szóló rövid kitérő első változatát Jean-Christophe Bailly Jeu de Paume-ban tartott szemináriumára írtam (az előadások anyaga időközben megjelent a *Voir le temps venir* [Az érkező idő felé tekintve] című kötetben, Bayard, 2021).

Kinszki Imre: *Cím nélkül*, 1930 körül

Kinszki Imre ugyanis fényképész volt. Magyar kortársainál, Moholy-Nagy Lászlónál, Besnyő Évánál, Munkácsi Mártonnál, vagy éppen Brassáinál, akivel levelezésben állt, kevésbé ismert, de fényképészeti munkáik együtt jelentek meg egy, a magyar fotográfiát bemutató, 1939-ben publikált fontos albumban.² Felvételeiben remekül tűnnek elő a szövevényes rajzolatokra

2 Rosner Károly (szerk.): *Magyar fényképezés / Hungarian Photography / Das Ungarische Lichtbild / Photographie hongrois*. 1939. Budapest, Officina. Ford. Pártos Imre.

Kinszki Imre: *Egy zöldfátyolka szárnya,*
1930-as évek

vetülő árnyékok – elszunnyadó kislányának, Juditnak a fotóját különösen kedvelem. Szokatlan látképeket nyújtott az 1920-as, 1930-as évek Budapestjéről, azután tudományos folyóiratok számára is közölt képeket, a rovarok szárnyának erezetében és bordázatában egy városi tér szövetét és rácsozatát vélem kirajzolódni. Imre a Hock & Kiss vállalattal makrofényképészetének megvalósítása érdekében csináltatott magának egy „Kinsectának” elkeresztelt speciális kamerát: az összetett szóban Kinszki neve és a latin *insecta* kifejezés sejlik

fel számomra, mintha a rovartan és a fényképezés iránti szenvedélye e technikai vívmányban öltött volna testet.

Gyakran gondolkodom *Imre bácsira*, Judit lányára (aki vel ma is levelezek), a fiútestvéréért rajongó Kató nagymamára, a deportálásokban és táborokban meghasadt életükre (Imrét 1945 elején látták utoljára egy halálmenetben a sachsenhauseni tábor környékén, Gábor fia halálra fagyott Buchenwaldban, Kató pedig csodával határos módon visszatért Ravensbrückből). Gyakran gondolkodom rájuk, de eszembe se jutott, hogy épp a képek ökológiájával foglalkozó kutatásaim során kerül majd elélem személyesen nem ismert nagybátyám lenyűgöző cikke.

Az 1901-ben született Kinszki Imrének a *numerus clausus* rendelete miatt – amely 1920-tól korlátozta a zsidó egyetemisták létszámát a magyar egyetemeken – meg kellett szakítania biológiai tanulmányait. Ez azonban nem vette el a kedvét attól, hogy néhány cikket szenteljen e tudománynak, saját előfeltevéseinek, például az 1919-ben megjelent *A természet háztartása* címűt, a *Husadik Század* nevű fontos szociológiai folyóiratban.³ Nehéz visszaadni ezt a magyarul pedig oly egyszerű kifejezést, olyasmit jelent, hogy „a természet ökológiája”, de benne van ugyanakkor a görög *oikonomia*, a háztartás (*oikosz*) vagy a háznép irányítása. Szó szerint „a ház fenntartása” (ugyanazt írja le a német *Haushalt* kifejezés). Imre

3 Kinszki Imre: A természet háztartása, *Husadik Század*, 20, 1919/1–2, 56–58.

cikke a Természet házának vezetéséről (vagy fenntartásáról) szól.

Imre tizenkilenc éves volt, amikor a természet szerinti ökonómiával foglalkozó írása megjelent, melyet a *Huszedik Század* ugyanezen számában megelőzőtt egy másik, terjedelmesebb tanulmánya *Szükséglet, alkalmazkodás, fejlődés – Egy fejlődéstudomány vázlatja* címmel.⁴ Úgy vélte, hogy a háztartásként elgondolt természetet is valamiféle célszerűség szabályozza (nincs gazdaság teleológia, vagyis a hasznosság igénye nélkül, amelyet azonban csak egy kívánt cél felől lehet meghatározni). De ahelyett, hogy belátta volna, lehetetlen és értelmetlen az ökonómia fogalmát alkalmazni a természetre (amelynek a modern természettudomány szerint nem lehet célszerűsége), Imre egy már-már nietzschei értelemben „*pszichológiai*”-nak tekinthető „*szempontot*” vett fel, amikor „a gondolat genezisének, keletkezése valószínű rugóit” kutatta (57.). Nem érte be azzal, hogy tévesnek vagy meghaladottnak nyilvánítja: az eredetén, a kialakulásán s azon töprengett, hogy miféle érdek fogalmazódik meg benne.

Mindez, egy szóval kifejezve, antropocentrizmusra vall. Imre tehát így képzelte el azt a „jelentős” eseményt, hogy „állat- vagy növényfajoknál is nagyon tekintélyes lehet a megritkulásuk vagy kipusztulásuk okozta hatás” (58.), ami egy évszázaddal később, reflexióit egy szorongató klímakatasztrófában olvasva, számunkra

4 Uo. 20–39.

másféleképpen aktuális és vészjósló. Mindent összevéve, szerintem egy élőlény kipusztulásának következményeit tisztán „antropocentrikus alapon” mérjük fel, hiszen „az illető élőlény »érték«-e”, amelyet „a természet háztartásában való »szerepe« ad meg”, nem mást jelent, mint „fönnmaradásának az ember részére való kíváncsisági fokát”. Azaz a természeti kincsek megóvásának és megőrzésének szándékát nyilvánvalóan a gazdasági érdekünk motiválja.

Imre vélhetően forgatta Ernst Haeckel írásait, amelyekben 1866-ban először jelent meg az „ökológia” kifejezés.⁵ Definíciója szerint „az élőlények ökonómiája, életmódjuk és létfontosságú, egymáshoz fűződő külső kapcsolatuk tudománya” volt, és amikor Haeckel nevet adott neki (*Oecologie*), az organikus élet ökonómiájának, avagy a természet háztartása igazgatásának gondolata már komoly hagyományt tudhatott maga mögött. Az „állati ökonómia” kifejezés például egy 17. századi orvosi tanulmányban bukkant fel. 1691-es, „Istennek a Teremtés műveiben megjelenő bölcsességéről” írt elmélkedéseiben John Ray angol természettudós a „növények ökonómiájáról” értekezett.⁶ Egy évszázaddal

5 Lásd Ernst Haeckel: *Generelle Morphologie der Organismen*. Berlin, Reimer, 1866. I. 8. A Szükséglet, alkalmazkodás, fejlődésben Kinszki idézi Haeckel művét: *Gott-Natur (Theophysis). Studien über monistische Religion*. Lipcse, Kröner, 1914.

6 *The Wisdom of God Manifested in the Works of the Creation*. London, Smith, 1691. 76. Londonban 1659-ben *Oeconomia animalis novis in medicina hypothesibus superstructa et mechanice explicata*

később, 1749-ben Linné az *Oeconomia naturae* címet adta munkájának, amely a kor hagyományának megfelelően a szöveget lejegyző tanítványnak (Isaac Bibergnek) a neve alatt jelent meg. Rögtön az első mondat leszögezi: „A természet ökonómiája a Természeti Lények teremtőjének bölcs rendezőelvét dicséri, hiszen ezek közös célra irányulnak, és egymással kölcsönhatásban állnak.”⁷

Imre nagybátyámnak tehát kétségtelenül igaza volt, amikor azt gyanította, hogy a természet háztartásának ideája – többé-kevésbé kimondatlanul – a hagyományból örökölt „*teisztikus elemek*”-ből táplálkozik, amelyeket „*az objektivitásra törekvés szárnyai alá*” vontak a modern tudományba (58.). Imre tulajdonképpen úgy vélte, hogy a tudományos objektivizmus címén „átmentett” és „belecsempészett” finalizmus nem más, mint az a teológiai szemlélet, amely irányításra váró háztartásként fogja fel a természetet. S amint a cél felé törekvés gondolata felmerül, írja Imre, végső soron „nem más, mint az ember” (uo.), akiről beszélünk.

Azért töprengek ezeken a kérdéseken, amelyek fényképész és természettudós nagybátyámat 1919-ben

(Egy új állati gazdaság, amely orvosi feltételezésekre épül, és mechanikusan magyarázható) címmel kiadott könyvében Walter Charleton természettudós „az emberi test gazdaságát” (*Humani Corporis Oeconomia*) is taglalja.

- 7 Carl von Linné: *L'Équilibre de la nature*. Párizs, Vrin, 1972. 57–58. A természet gazdaságában és annak ökológiai kiterjesztéseiben megjelenő háztartási paradigma kritikájához lásd Emanuele Coccia szép esszéjét: *Métamorphoses*. Rivages, 2020 (kiváltképp a *Tous à la maison* [Otthon a ház népe] találó című fejezetet).

foglalkoztatták Magyarországon, hátha elvezetnek egy évszázaddal később az antropocén korszak komor fényében a képek ökológiája felé. Az ő kérdésfelvetései nyitják meg számomra ezt a csapást, bár *Imre bácsi* bizonyára nem hitt volna a szemének. Álmában sem képzelte volna, amikor Kinsecta kamerájával elindult természetfotókat készíteni, hogy egy nap több tízmillió fotót posztolnak majd óránként egy közösségi médiának nevezett platformra. Sosem hitte volna, hogy a képek parttalan áradata – az előállításukhoz és tárolásukhoz szükséges energia termelése révén – maga is hozzájárul ahhoz, amit a *Huszedik Században* közölt cikkében „állat- vagy növényfajok megritkulásának vagy kipusztulásának” nevezett.

Mégis ő indított el azon az úton, amelyet elképzelhető, hogy a képek ökológiájának kellene nevezni. Nemcsak az antropocentrizmus és a finalizmus iránti érzékenysége okán, de leginkább azért, ami fényképeszeti munkásságában az árnyékírás egyfajta szüntelen variációjaként jelenik meg.

Svalóban, egyre inkább szükséges az emberközpon-tú finalizmussal szembeni gyanakvás. Ugyanis a képek létrendszere, globalizált körforgásuk korszakában, gyakran elhiteti velünk, azon oknál fogva, amelyet leginkább *jó rossz oknak* neveznék, hogy alfának és ómegának tekintsük magunkat e létet illetően. A képek tengerében fuldokolva csábítónak hat a gondolat, hogy vissza lehetne vagy kellene szereznünk irányításunkat fölöttük, és mindenekelőtt, hogy megszabhatnánk he-

lyes mértéküket vagy mennyiségüket. Itt talál rést az antropocentrizmus.

De mi a helyzet az árnyékkal? Hogyan volna képes az árnyékrajzolás művészete, amit Imre keresett a felvételeiben, elkalauzolni bennünket a képek ökológiája felé?

A következő két esszé egyikében ezt fogom bemutatni. Fogalmazzunk úgy, hogy ökológia alatt nem pusztán vagy kizárólag az *oikosz* gondolatát értem, az otthonét vagy a háztartását, melynek fogalmához Imre kritikusan viszonyult, amikor azt a természetre alkalmazták. Az ökológia, megközelítésemben, inkább egy újszerű időfigyelem direktívája, a képben működő vagy fellépő valamennyi szétartó vagy disszonáns időé. A bolygó történetének – vagy az azt benépesítő fajok evolúciójának – hosszú, parttalan ideje, illetve a globalizált ikonómia röpké pillanata között – amely felborítja a föld egyensúlyát – a képet úgy kellene elgondolni, mint radikálisan heterogén időtartamok egymásra rétegződését.⁸ Azt tartjuk, hogy a kép eredendően heterokrón. Az árnyék pedig, később visszatérünk rá, ennek a heterokróniának az egyik kiemelt alakzata.

Imre tudta ezt, de felteszem, nem volt-e ez csak egy homályos tudás, hiszen ő mindennap szembesült a természetfotózás ellentmondásos időbeliségével: a beállítás lassúsága, a modell villámgyors mozdulata; a tíz-

8 A képek körforgásának és termelésének „ikonomikus” megközelítéséről lásd Peter Szendy: *Le Supermarché du visible. Essai d'iconomie*. Párizs, Minuit, 2017.

vagy százmillió év, amíg egy rovar szárnyának erezte kifejlődik, miközben a Kinsectával lekapott egyed élete mindössze egyetlen nap csupán, kérészéletű, akár a perzselő napban megnyúlt árnyék, amelyre órákat várunk, hogy a megfelelő pillanatban rögzíthessük.

Ezen időbeli árnyalatok vagy feszültségek amplitúdóját volna hivatott előhívni egy képökológiai megközelítés a milliárdnyi pillanatfelvétel között, melyek közösségi oldalakon vándorolnak a világ egyik végéből a másikba, s amelyek rögvest elsüllyednek abban az áramlásban, amely felszínre dobta őket. A képökológia valóban nem is szólna másról, mint hogy megmutatja azt a sokféle és végletekig kiélezett időtartamot, amelyet a képek globalizált körforgása folyvást előidéz és eltakar.⁹ Újra megtanít, hogy lássuk s talán még majd halljuk is őket.

A földtörténet körülírhatatlan lassúságának, illetve a fényét is túlszárnyaló sebességnek a feszültségében gondoljuk el a képet – ez azonban a képet a láthatóságon túlra repíti.

9 A képek ökológiájának másik megközelítése a hulladékokat vizsgálhatná, ahogy barátom, Hervé Aubron javasolja, amikor azon morfondírozik: „Mit kezd a művészet a szeméttel, a világ hulladékával és a sajátjával?” Lásd ehhez a Gabriel Bortzmeyerrel folytatott beszélgetését a *Debordements.fr* online *Cinécologie* rovatában, 2015. szeptember 10.